

УДК 929 (477) (092)

Микола Близняк

ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРИГОРІЯ РОМАНОВИЧА РАВЧУКА (1895-1986)

Стаття присвячена основним аспектам життя та наукової діяльності відомого острозького краєзнавця Г.Р. Равчука.

Дослідженням історії Острога займався цілий гурт науковців, до якого слід віднести Ігнація Стебельського, Михайла Максимовича(1804-1873), Якима Перлштейна, Станіслава Кардашевича (1826-1887), о.Михайла Тучемського (1872-1945), Йосифа Новицького (1878-1964), Прокопа Соколяньського (1913-1971), Олексія Фрідріха(1921-1976), Петра Андрухова(1924 –1996) та інших.

Окреме місце серед вищезгаданих краєзнавців належить випускнику Київського університету Св.Володимира, місцевому історичному і етнологу – Григорію Романовичу Равчуку, монографічні та статейні студії якого ще й до сьогодні мають значну цінність для висвітлення подій з історії Острога та Острожчини. Неодноразово розглядалась наукова діяльність Григорія Романовича на конференціях: “Острог на порозі 900-річчя”, “Діячі науки і культури рідного краю”, “Волинь незабутня”, згадано про нього в бібліографічному довіднику “Фольклористи Рівненщини”, в довіднику “600 імен в історії Великої Волині”, у публікаціях обласної та районної преси¹.

Незважаючи на увагу до постаті острозького краєзнавця, слід зауважити, що все-таки не всі етапи його життя і діяльності з’ясовані повною мірою.

Джерельна база, що є основою для написання цієї розвідки, представлена справами Державного архіву Рівненської області та Відділу фондів Острозького державного історико-культурного заповідника (далі – ВФ ОДІКЗ)(де зберігаються окремі документи Г.Р. Равчука). Значне місце у цьому нарисі посідають і мемуари, за використання яких слід завдячувати жителю с.Борисова – Володимиру Трохимовичу Хеленюку (1936р.н.) та мешканцю м.Острога Петру Юхимовичу Карчевському(1929 р.н.). Йому, працюючи з 1961 року дільничним лікарем-терапевтом, доводилось не раз відвідувати Г.Р.Равчука, мати з ним розмови на історичну тематику. Лікар зберіг деякі документи пацієнта, які він люб’язно надав для опрацювання. Окремі відомості були почерпнуті зі спогадів Михайла Єгоровича Більдіна (1923 р.н.) – директора Острозького краєзнавчого музею в 1950-1962рр.

Народився Григорій Романович Равчук 20 квітня 1895 року ² в с.Борисові Острозького повіту Волинської губернії (нині – Ізяславський район Хмель-

ницької області). Його батьки – Анастасія та Роман – походили із заможних православних селян. Як підкреслив В. Т. Хеленюк – вони були посесорами с. Вітовці (сучасне с. Заріччя Хмельницької області), яке було надане їм у розпорядження плужнянською графинею. Крім сина Григорія, у сім'ї Равчуків (яка мала прізвисько “Романі”, а Григорій був відомий як “студент”) було ще двоє братів, імена яких невідомі. За браком відповідних джерел достатню інформацію про них встановити не вдалось. Незважаючи на це, відомо, що вони обрали собі військову кар’єру: брали участь у Першій світовій війні в загонах царської армії. Добре себе зарекомендувавши, і, напевне, маючи військову освіту, брати Равчуки поступово підвищувались у званнях. Так, у роки громадянської війни один з них командував полком, а інший – дивізією. Після завершення подій громадянської війни вони втекли до Чехословаччини, там і залишились. Подальша їх доля невідома³.

Навчання майбутнього історика розпочалось в Борисівській церковно-приходській школі. Закінчивши її з відзнакою, він отримує рекомендацію для навчання у гімназії. Слід підкреслити те, що середню освіту Григорій Равчук здобув в Острозі, з яким він пов’язує свій життєвий шлях в повоєнний період – у стінах Острозької чоловічої гімназії, у якій навчався протягом 1905-1913рр.⁴

1913 року Г.Р.Равчук став студентом історичного відділення історико-філологічного факультету університету Св.Володимира. Тут, у Києві, можливості дослідника збільшились завдяки архівам та бібліотекам. Під час навчання у Києві сформувався його світогляд, виявились наукові нахили, з “явилося зацікавлення філософією українського мислителя Г.С.Сковороди. В університеті Св.Володимира Г.Р. Равчук слухав лекції з історії видатного українського політичного діяча та вченого Михайла Сергійовича Грушевського⁵, який “велику увагу приділяв у своїх творах старому Острогу часів його могутності (XV-XVIст.), роду князів Острозьких”⁶. Закінчив університет Григорій Романович в 1918р. з дипломом другого ступеня (оригінал якого зберігається у Музеї книги та друкарства ОДІКЗ, а копія – у ВФ ОДІКЗ), який був виданий, як зазначено в оригіналі, 17 вересня 1919р. під №323.

Відразу ж після отримання вищої освіти почалася трудова діяльність Г.Р. Равчука на освітянській ниві. Він працював викладачем української мови в Богуславській гімназії. Через деякий час завідував Борисівською чотирикласною школою, а згодом там же і бібліотекою⁷. Перебуваючи на роботі у рідному селі Борисові, молодий педагог одружився на початку 20-х рр. з місцевою дівчиною - Ганною Шинкарук⁸. 1925року у молодій сім'ї Равчуків народився син Роман, доля якого була трагічна. У віці 19-ти років він був мобілізований до рядів Червоної Армії. Через кілька місяців після мобілізації, 6 листопада 1944р., як констатує цей факт “Книга Пам’яті України”,⁹ він загинув.

Батько Григорія Равчука – Роман – в 1921р. перетнув радянсько-польський кордон, прибувши з с. Борисова до Острога (на Нове місто, яке незважаючи на те, що кордон проходив по р. Вілії, належало до Польщі)¹⁰. Тут він одружився вдруге з представницею роду священиків Тучемських; оселився на вулиці Церковній, 24 (за радянських часів вулиця Горького, сучасна – Тучемського), де в повоєнний період і до кінця свого життя постійно проживав його син – Григорій. Від другого шлюбу в 1923р. народилася Любов Романівна¹¹, яка більшу частину свого життя працювала педагогом.

Після діяльності на освітянській ниві у с. Борисові Г.Р. Равчук у 1923р. переїхав до м.Острога, де обійняв посаду секретаря Острозького товариства “Просвіта”¹², що постало навесні 1917р. в Острозі. Товариство відіграло величезну роль у відродженні української культури у древньому місті і селах Острожчини, у захисті національних прав нашого народу¹³. З діяльності Г.Р.Равчука як просвітянина відомо мало, проте той факт, що він перебував у раді товариства, говорить про його значне місце у просвітянському русі 20-х рр. у м. Острозі.

З 1924р. Г.Р. Равчук працював учителем української мови та літератури в м. Бровари Київської області. В період його діяльності, який відноситься до 20-30 рр., викристалізуються його зацікавлення історією та, зокрема, етнологічними процесами під впливом Етнографічної комісії ВУАН, в освоєнні програм, методик академіка А.М. Лободи, етнографа, фольклориста В.Г. Кравченка¹⁴. Григорій Романович почав вивчати матеріальну культуру, легенди, перекази, свята, обряди та фольклор волинських сіл та містечок. Внаслідок цього він опублікував матеріали в “Етнографічному віснику”, який видавався у Києві.

Після такого плідного етапу своєї діяльності, яка була розцінена як “прояви націоналізму”, етнологу довелось на деякий час відмовитись від дослідницької роботи. Тому він вже з 1931р. працював в тресті “Кузбасвугілля”, потім з 1935р. – рахівником будівельної контори у Чернігові. Деякий час займався сільським господарством: був обліковцем в с. Талка Архангельської області¹⁵.

У 1937р. Г.Р. Равчук зазнав сталінських репресій, причиною яких послужила його участь у товаристві “Просвіта” в першій половині 1920-х рр. У 1944р. Г.Р. Равчук повернувся з Сибіру в с. Борисів¹⁶, де зайнявся пошуками роботи¹⁷.

У 1949р. досвідчений етнолог почав працювати рахівником в Острозькому музеї. У цей час він познайомився із здобутками острозького краєзнавства, вивчав історію краю – збирав нові етнологічні матеріали, в нього виникали нові ідеї. В 1956р. Г.Р.Равчук фактично отримав диплом за сприянням М.Є.Більдіна (причиною ранішого його неотримання був обов’язковий внесок певної суми грошей, яких, на жаль, у випускника не було). З цього часу Григорій Романович обійняв посаду наукового працівника музею.

З самого початку праці в музеї Григорій Романович постійно збагачував експозицію цієї установи. Людиною, яка його добре розуміла, була Ольга Володимирівна Войталевич (наглядач музею). Вона боролася з розкрадачами музейних експонатів, які Г.Р. Равчук з труднощами діставав у старожиливі. Речі, які стосувались історії України чи мали релігійний зміст, частково “списувались”. Тому Ользі Володимирівні часто-густо за його порадою доводилось переховувати музейні раритети та берегти їх від псування. Зі спогадів П.Ю. Карчевського дізнаємось, що це були люди, які все своє життя віддали збиранню музейних експонатів, бо розуміли їх значення для культури українського народу, для прийдешніх поколінь¹⁸.

В Острозі Г.Р.Равчук читав лекції на історико-культурологічні теми, проводив екскурсії, плідно працював як дослідник. Вже в 1953р. із зібранням та оформленням конкретних історичних і етнологічних джерел було написано нарис під назвою “Пам’ятні події на Волині в роки Визвольної війни 1648-1654рр. (До 300-річчя возз’єднання України з Росією по матеріалах експозиції Острозького краєзнавчого музею)”. Ця машинописна праця досьогодні не опублікована і зберігається у ВФ ОДІКЗ. Вона складається з дев’ятох розділів, зокрема: “Острозька Академія”, “Згадки про Острозьку школу в творах українських письменників”, “Вихованці Острозької Академії” та інші.

Важко було працювати досліднику в радянський час. Як відзначив І.Г.Пашук, “у роки тоталітарного радянського режиму краєзнавство було розгромлене ... Лише зрідка і то з волонтариською чисткою ідеологів з’являються окремі публікації Л. Кравцова, Г. Равчука, О. Молчанова”¹⁹.

Г.Р. Равчук співпрацював і зі столичними дослідниками – він налагодив контакти з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії Наук УРСР. Так, острозький етнолог був запрошений персонально на республіканську нараду збирачів народної поетичної творчості, що відбулась 8-11 січня 1957р. у м. Києві. Етнологічні джерела в дослідницькій роботі історика мають значну цінність, про що свідчать власноручно написані ним рядки: “В народних переказах і піснях, які збереглися з далекого минулого до наших днів, знайшли своє відображення історичні події в житті України, як їх уявляв собі народ з давніх часів. Українські думи та історичні пісні належать до найдорогоцінніших перлин народної поетичної творчості, яскраво і правдиво розкривається в них історія народу, його заповітні мрії, найкращі сподівання”²⁰. Як відзначив С.І. Шевчук, “Равчук Г.Р. прагнув, щоб пісенні зразки записувались одночасно збирачами з музичною, філологічною, історичною освітою”²¹. Нотний запис зразків народного поетичного мистецтва здійснював учитель музики О.Н. Ярошенко, який співпрацював з Григорієм Романовичем в цьому напрямку. Важливо і те, що в міру своїх можливостей він додавав коментар (інтерпретацію) неологізмів, що траплялися у фольк-

лорних записках. Таким чином, саме така їх обробка повністю відповідала задуму вченого у відтворенні історичної дійсності.

З 1957р. Григорій Романович співпрацював з журналом “Народна творчість та етнографія”, про що читаємо в листі редакції до етнолога: “Вельмишановний тов. Равчук.

Редакція журналу “Народна творчість та етнографія” (орган Міністерства культури УРСР і Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії Наук Української РСР) в особі головного редактора М.Т. Рильського дякує Вам за сприяння у роботі і розповсюдженні журналу”²².

Незважаючи на перешкоди, досвідчений музеолог 1958р. впорядкував та видав “Путівник по історичних пам’ятках м.Острога”, про який відгукнулись і в районній газеті: “Науковий працівник музею Г.Р. Равчук зробив корисну справу, впорядкувавши путівник. Невеличку книжечку із задоволенням прочитають численні відвідувачі музею”²³. Подібні путівники з ідентичною назвою були видані в 1960, 1961 та в 1964 роках.

Багатогранну діяльність колеги відзначив О. Швед: “Науковий працівник Григорій Романович Равчук докладає багато зусиль, щоб пропагувати історію ... Зараз з ініціативи т. Равчука зібрані матеріали для організації музейних кутків у клубах сіл Межирічі та Розваж. Матеріали відображають минуле і сучасне цих сіл.

Григорій Романович дбає про те, щоб створити художній відділ музею, в якому експонуватимуться зразки образотворчого мистецтва”²⁴.

Через кілька років кореспондент районної газети В.Монаєнков писав, що “збиранням історичних відомостей про село Межирічі займається завідуюча клубом Феонія Литвинчук.Велику допомогу в цьому їй надає Григорій Романович Равчук”²⁵.Отже, він, як музеолог, намагався популяризувати історію країни, краю, донести до народу усвідомлення його як такого, що має свою власну багатовікову історію, культуру, традиції, звичаї та обряди.

У 1960р. у книжково-журнальному видавництві м.Львова вийшла з друку книга Григорія Равчука “Острог і його околиці” в серії “Нариси з історії західноукраїнських міст і сіл”. Книга має науково-популярний характер. Як зазначено у вступі, “автор цієї книжки не ставив завданням написати монографію, або повний виклад історії Острога, а старався зібрати лише ті відомості, які можуть цікавити кожного, хто вивчає минуле і сучасне свого рідного краю”²⁶. Слід відзначити і те, що автор, на нашу думку, мав би бути знайомий, зокрема, з діяльністю Єсьмана Мечислава – вчителя Острозької гімназії (1929-1939), краєзнавця і пропагандиста історії краю. Він “автор науково-популярних краєзнавчих праць “Острог і його околиці”, “Сфери впливу міста Острога” та інших”²⁷.

Книга охоплює період з ХІст. (саме під 1100р. датована перша згадка про місто у давньоруському літописі за Іпатієвським списком) до середини

XXст. Вся праця складається із вступу і десяти розділів: I. Загальна характеристика. II. З далекого минулого. III. Остріг у добу розвитку феодально-кріпосницьких відносин на Україні. IV. Остріг у XVIII столітті. V. Остріг в епоху капіталізму. VI. Боротьба трудящих Острога за владу Рад на Волині. VII. Відродження. VIII. Історико-архітектурні пам'ятники. IX. Історичні відомості про окремі старовинні поселення. X. Що можна почитати про Остріг. Тут охарактеризовано природні багатства Острога і району, ознаявлено читачів з історією Острожчини, починаючи ще з часів її заселення першими людьми – з палеоліту, багато уваги приділено археологічним експедиціям та їх результатам. У контексті історичних подій знайшла своє відображення інтерпретація назви міста – “Острог”. Важливо згадати і те, що в книзі помилково вказано надання м. Острогу маґдебурзького права, про що професор М. П. Ковальський зазначив: “Дослідники історії Острога XIX-XXст. не знали точної дати надання Острогу такого статусу (С. Кардашевич, Й. Новицький, М. Тучемський, П. Шумовський). Помилково приписали 1528 роком такий статус нашому місту Г. Равчук і О. Молчанов, поширивши це в українських енциклопедіях, бо сплутали назви двох міст – Острога і Острожця, який саме і одержав маґдебурзьку грамоту у той рік. Насправді ж маґдебурзька грамота Острогу датована 7 липня 1585 року...”²⁸. Висвітлені факти дають підстави говорити про бачення Острога автором як надзвичайно потужного і важливого економічного, військового та культурно-освітнього центру середньовічної України. У багатьох випадках історію Острога розглянуто в контексті історичних подій Волині, висвітлено соціально-економічні стосунки та суспільно-політичне становище міста та Волинської губернії в цілому в часи кріпацтва та капіталізму. Встановлення радянської влади, часи польської влади, роки Великої Вітчизняної війни та повоєнний період (“Відродження”) посідають особливе місце в нарисі. Важливо те, що зазначено і про “історико-архітектурні пам'ятники”: ті, що існували в минулому, та ті, що збереглись до нашого часу, що підкреслило могутність древнього Острога. У довідковому розділі “Історичні відомості про окремі старовинні поселення” подано вибірккову інформацію про давні навколишні поселення. У кінці книги автор рекомендує джерела та літературу, з яких можна почерпнути інформацію про місто Острог різних періодів.

Г. Равчук висловив “глибоку подяку кандидатам історичних наук І. Г. Шовкоплясу, Д. Я. Телегіну, М. М. Ткаченко, О. П. Лолі, кандидатам філологічних наук М. С. Грицюті за консультації та допомогу при написанні цієї праці”²⁹. До написання книги залучено певний комплекс джерел: “Архів Юго-Западной России”, літописи, інвентарі Острога. Автором використано значну кількість іноземної та вітчизняної літератури XIX-XXст. та місцевої преси. Нарис підсилено ілюстраціями, планом і археологічною картою м. Острога та його околиць, присутній коментар історичних подій.

В цілому книга має значну цінність, бо вперше за часів радянської влади була видана праця, автор якої виділив історію Острога та Острожчини з загально-історичних подій країни з найдавніших часів до кінця 1950-х рр.

Особливо приязне ставлення відвідувачів острозького музею до Г.Р.Равчука не приховане і в “Книзі вражень”, яка велась з 1920-х років. Тут зазначено: “28 квітня 1965 року відвідав красзнавчий музей рідного міста професор Київського педагогічного інституту Волинський Петро Костянтинівич. Захоплений зібраними дуже цінними і цікавими матеріалами. Схиляюся перед роботою великого ентузіаста краєзнавця Григорія Романовича”³⁰.

У Державному архіві Рівненської області зберігається справа,³¹ у якій наявний короткий історичний нарис: “Справка по истории городов Корец, Острог и Межиричи”, написаний Г.Равчуком. Під такою назвою ця праця не була видана, лише окремо були опубліковані статті в пресі про Острог, Корець, Межиричі. У річному звіті Острозького краєзнавчого музею за 1963 рік, складеному П.А.Соколянським, який керував ним з 1962 по 1964 р., зазначено, що “до редакції журналу “Народна творчість та етнографія” надіслано статтю “Фольклорно-етнографічні матеріали Острозького краєзнавчого музею”³². Стаття вийшла 1964 року у №1 цього журналу за авторством Г.Р.Равчука. Тут проаналізовано експозицію музею на початок 1960-х рр., подано фольклорні матеріали з їх характеристикою.

Отже, Григорій Романович Равчук займався історією рідного краю, його етнологічною спадщиною, музеєзнавством – був сподвижником у цих справах.

У 1968 р. Григорій Романович вийшов на пенсію³³. Незважаючи на це, він продовжував досліджувати минуле Волині, зокрема Острога, на думку О.Гладуненка, тоді “розкривається повною мірою його талант, обдарування ретельного дослідника, пропагандиста і популяризатора історичної спадщини, цікавого лектора, вмілого екскурсовода, автора ряду видань”³⁴.

6 квітня 1986 р. життєвий шлях, як відзначив П.Ю.Карчевський, “музейного працівника від Бога” Г.Р.Равчука раптово закінчився. За словами Петра Юхимовича, “це була глибоко віруюча, працьовита та чуйна людина, яка впродовж усього свого життя суворо дотримувалась принципів християнської моралі”³⁵. В острозькій районній газеті з приводу його кончини було поміщено некролог: “Колектив Державного історико-культурного заповідника міста Острога глибоко сумує з приводу смерті колишнього працівника заповідника Равчука Григорія Романовича і висловлює співчуття рідним та близьким покійного”³⁶. Посмертно, в 1987 р. було видано красзнавчий нарис “Острог” Г.Р.Равчука у співавторстві з І.О.Ткачем.

Своїми дослідженнями Г.Р.Равчук значно збагатив історіографію Острогії та Волиніани, спопуляризував історію міста і краю.

Примітки

1. Шевчук С.І. Фольклор Волині в народознавчих студіях Г.Р. Равчука // Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій "Острого на порозі 900-річчя" (1990-1992рр.) – Острого, 1992. – Ч.2. – С.102-103; Гладуненко О. Дослідник волинського краю Г.Р. Равчук // Діячі науки і культури рідного краю: Матеріали і тези науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів м.Рівного / 23-25 травня 1994 року / – Рівне, 1994. – С.19-20; Пашук І. Краєзнавча діяльність на Волині у XIX-XXст. // Волинь незабутня: Тези V регіональної науково-краєзнавчої конференції. – Рівне, 1994. – С.74; Столярчук Б. Фольклористи Рівненщини: Бібліографічний довідник. – Рівне, 1994. – С.33-34; Андрухов П. 600 імен в історії Великої Волині. – Острого, 1993. – С.65; Пашук І. Краєзнавці Рівненщини: Бібліографічний довідник // Вільне слово. – 1998. – №33-34; Швед О. У залах музею // Зоря комунізму (далі – ЗК) – 1959. – 24 грудня. – №151; Монаєнков В. Музейні кімнати і кутки // ЗК. – 1961. – 31 січня. – №14; Мазуренко Л. Роки, люди ... // Місто. – 1996. – 23 серпня. – №7-8.
2. Відділ фондів Острозького державного історико-культурного заповідника (далі – ВФ ОДІКЗ). – Справа Г.Р. Равчука; дата його народження зазначена в копії диплома.
3. Особистий архів автора. – Спогади В.Т.Хеленюка (записані в серпні 1999 року).
4. Пашук І. Краєзнавці Рівненщини...
5. Особистий архів автора. – Спогади П.Ю.Карчевського (записані у серпні 1999 року).
6. Мицик Ю. Із Острозької кореспонденції Михайла Грушевського // Місто.- 1997. – 14 лист. – №34.
7. Гладуненко О. Вказ. праця. – С.19-20.
8. Особистий архів автора. – Спогади В.Т.Хеленюка...
9. Книга Пам'яті України: Історико-меморіальне багатотомне видання. Хмельницька область. Ізяславський район – Красилівський район. – Хмельницький, 1995. – Т.4. – С.224.
10. Особистий архів автора. – Спогади П.Ю. Карчевського...
11. Книга записів про відправлення похоронів Свято-Воскресенського храму м.Острога; тут вказано, що Любов Романівна Равчук померла 12.03.1993р., у віці 70 років.
12. ВФ ОДІКЗ. – Справа острозької Просвіти 20-х рр.
13. Манько М. Виставка до ювілею // – Місто. – 1997. – 12 грудня. – №38.
14. Шевчук С.І. Вказ. праця. – С.103.
15. Гладуненко О. Вказ. праця. – С.19.
16. Особистий архів автора. – Спогади М.І. Більдіна (записані у вересні 1999 року).
17. Особистий архів автора. – Спогади В.Т.Хеленюка...
18. Особистий архів автора. – Спогади П.Ю. Карчевського...
19. Пашук І. Краєзнавча діяльність на Волині... – С.74.
20. ВФ ОДІКЗ. – Справа Г.Р. Равчука.
21. Шевчук С.І. Вказ. праця. – С.103.
22. ВФ ОДІКЗ. – Справа Г.Р.Равчука.

23. Швед О. Острозький краєзнавчий музей // ЗК . . 1961. – 29 квітня. – №52.
24. Швед О. У залах музею...
25. Монаєнков В. Вказ. праця.
26. Равчук Г. Острог і його околиці. – Львів, 1960. – С.7.
27. Андрухов П. Вказ. праця. – С.25.
28. Ковальський М. Традиції міського самоврядування // – Місто. – 1996. – 7 липня. – №3; також див.: Ковальський М. Етюди з історії Острога: Нариси. – Острог, 1998. – С.25-26.
29. Равчук Г. Вказ. праця. – С.7.
30. Мазуренко Л. Вказ. праця.
31. Державний архів Рівненської області. – Ф.Р-478. – Оп.3. – Спр. 228.
32. Там само. – Ф.Р-418. – Оп.3. – Спр. 187. – Арк.2, 3.
33. Гладуненко О. Вказ. праця. – С.20.
34. Там само.
35. Особистий архів автора. – Спогади П.Ю. Карчевського...
36. ЗК. – 1986. – 8 січня. – №42.

The article is devoted to the main aspects of Ostroh famous regional ethnographer H.R. Ravchuk's life and scientific activity.
